

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЗА В.ЛИПИНСЬКИМ

О.ПАВЛІЧЕНКО

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди

Державотворчі процеси завжди привертали до себе увагу мислителів і науковців різних історичних епох. Усі вони намагалися розкрити головні особливості виникнення та формування держави. Запропоновані ними теорії державного устрою, розвитку, а також причини занепаду і сьогодні мають важливе значення для розвитку політології, соціології та історії.

Свою теорію походження держав та класифікацію державної влади запропонував В.К.Липинський – визначний діяч, український політик та мислитель. На його думку, держави постають шляхом завоювання, яке може бути або “зовнішнім”, або “внутрішнім”. Перше відбувається тоді, коли завойовники-організатори нової держави прийшли ззовні, а друге – коли завойовники виділилися з місцевого населення. Всім державам, незалежно від форми устрою, притаманне існування влади та провідної верстви як носія влади. Провідною верствою Липинський називав національну аристократію¹.

Слід відмітити, що під *нацією* він розумів продукт історичного процесу соціального життя певного колективу, його окремих та індивідуальний твір людського співжиття, що переходить з покоління в покоління. Таким чином, нація є формацією не тільки історії, а й історичного наростання і розвитку серед певного етнічно-відмінного людського колективу конструктивних і організуючих вартостей. Відтворення і здійснювання цих вартостей, починаючи від якоїсь політичної організації, об’єднаної однією політичною ідеєю, і закінчуючи найвищою формою національної організації – національною державою, має на меті усвідомити і зорганізувати даний людський колектив, який вже свідомо бореться за своє існування, розвиток та за здійснення спільного національного хотіння. Бажання створити національну державу є продуктивним тільки за умови усвідомлення даної потреби нації. В.Липинський вважав, що націю творить активна група людей серед етнографічної маси, яку він називає національною аристократією.

У кожній нації є елементи політично пасивні і політично активні². Тобто є люди войовничої, лицарської вдачі і люди пацифічні – обивателі. Саме серед людей з войовничою вдачею, готових боротися за свої ідеали, погляди, і виникає *національна аристократія*.

Це поняття, на його думку, не обмежується тільки старою родовою аристократією у традиційному значенні цього терміна. Під ним він розуміє “найкращих в даний історичний момент серед нації людей, що являються організаторами, правителями та кермачами нації”³.

Водночас Липинський зазначав, що національна аристократія відіграє роль не тільки об'єднуючої сили, а може в певний історичний момент привести до деструкції та роз'єднання держави. Це відбувається тоді, коли індивідуальні, егоїстичні інтереси одиниці чи групи одиниць переважають над державними. Основною причиною такого процесу він вважав “старіння” даної аристократії. Тобто коли на певному етапі вона сприяє об'єднанню, інтенсивному розвитку матеріального життя, продукційної та воєнної техніки, а потім під впливом матеріального розвитку цей політичний устрій стає “недобрим”, що проявляється саме в переважанні індивідуальних інтересів над державними. Саме за такої ситуації до влади мусить прийти нова аристократія, яка зможе сприяти подальшому розвитку держави, оскільки на цьому етапі вона ще перебуває під впливом матеріального накопичення і домінуючими інтересами є державні.

Для того щоб мати змогу виконувати свої обов'язки, національна аристократія повинна володіти *матеріальною силою*. Для цього вона мусить:

- хотіти правити, організовувати і заради цього уміти ризикувати своїм життям;
- володіти технічними засобами війни та оборони (державою, зброєю та армією);
- володіти технічними засобами економічної продукції (землею, фабриками, заводами та машинами)⁴.

Причому слід мати саме такі технічні засоби війни і продукції, які в даний момент матеріального розвитку суспільства є необхідними для економічного життя і матеріальної оборони держави. Така вимога неодноразово підтверджувалась історичними фактами різних держав на будь-якому історичному етапі.

Однак, щоб організувати маси навколо себе, однієї матеріальної сили замало. Для цього національна аристократія повинна мати *моральний авторитет* в очах народу. Моральний авторитет аристократії полягає в основі законності влади і правової свідомості нації. Він залежить від взаємовідношення двох чинників:

- від ознак громадської моралі тих, хто хоче організовувати і правити, тобто від ознак громадської моралі національної аристократії;
- від ступеня сприйняття тими, кого організують і ким правлять, тих форм громадської організації, які, відповідно до своїх моральних ознак, витворює національна аристократія⁵.

Національна аристократія не може існувати без цих основних ознак: матеріальної сили та морального авторитету.

У кожному суспільстві наявні три джерела влади: сила мілітарна, економічна та інтелектуальна. Трьом джерелам влади відповідають три основні типи державної антропології: “войовники”, “продуценти” та “інтелігенти”. Між цими трьома типами

можливі різні комбінації. Особливі державотворчі якості, на думку Липинського, мали “войовники-продуценти”. Під “продуцентами” він розумів хліборобів, оскільки саме вони, на його думку, були виробниками матеріальної продукції. Інтелігенція, ділянкою якої є культурна та ідеологічна творчість, мало придатна для того, щоб бути носієм державної влади, оскільки вона не має контролю над засобами матеріальної сили. Однак її не менш важлива роль полягає у тому, що вона раціонально усвідомлює і висловлює діючі в суспільстві стихійні, підсвідомі прямуювання⁶.

Таким чином, кожен з цих типів є необхідним та виконує важливу як для держави, так і для громадськості роль об'єднання, регулювання та усвідомлення.

Липинський приділяв велику увагу проблемі правильних форм і методів політичної організації. Працюючи над цим питанням, він запропонував свою типологію форм державного устрою. Класифікація вченого базується на аналізі відносин між “провідною верствою” і “народом”. Згідно з цим принципом, існує три основні типи державного устрою: класократія; демократія; охлократія.

На думку Липинського, ці типи понадчасові, тобто вони виринають у різні епохи, на різних щаблях економічного розвитку і серед різних культурних кіл. Вони змінюються протягом віків тільки в кількості, а не в якості. Тобто в зверхніх формах цивілізації, а не в суті внутрішніх громадських взаємовідносин⁷.

1. *Класократія*. Перш ніж приступати до характеристики цього устрою, слід відмітити, що “класами” вважаються всі, кого об'єднує виконання однієї спільної функції, без уваги на місце в ієрархічному “розслоюванні”⁸.

Перший тип відносин між расою активною і расою пасивною – органічний і по своєму організаційному методу класократичний. Він відзначається рівновагою між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. Провідною рисою такої влади є конституційна монархія.

Однією з головних ознак існування класократичного устрою є обмеження світської влади духовною, адже перед релігією всі рівні. Влада світська визначає і шанує авторитет влади духовної, уникає зловживань та обмежує набирання своєї сили. Влада духовна займається справами всіх покривджених і надає оборону морального закону всім однаково. Така рівновага може існувати доти, доки влада духовна не буде пригнічена світською і поки ці дві влади виразно розмежовані між собою.

Другою формою обмеження є авторитетна монархічна влада, яка отримує благословення духовної і стає однією для цілої нації. При цьому вона сама обмежена законом. Така влада не є самодержавною. Вона консервативна, але не реакційна. Вона береже старі закони, але не противиться новим⁹.

У цій системі громадянство має економічні та культурні свободи, які керуються авторитетом державної влади. Суспільство класово диференційоване. Органи класового самоуправління мають повну свободу в сферах своєї діяльності. Вищі групи даного устрою входять до складу національної аристократії. Основну її опору становлять люди типу “войовники-продуценти”. Прикладом цього типу соціуму є хлібороби, типу римських патриціїв, англійські джентрі і робітничо-індустріальна аристократія. Класократичний устрій допускає свободу критики та опозицію. Однак наявність опозиції не призводить до революційних зломів, оскільки опозиція діє в рамках традиційного правопорядку, який вимагає від неї політичного реалізму та відповідальності. При такому устрою національна аристократія не є замкнутою верствою. Найздібніші вихідці з соціальних низів асимілюються з національною аристократією, забезпечуючи таким чином її постійне відновлення та омолодження¹⁰.

Як з аристократії починався розвиток держави, так із неї починається її розпад. У силу низки причин обезсилена лінивством та пацифізмом, вона не в змозі вже боронити стримуючих та обмежуючих громадсько-політичних форм існування нації. Вона вже не може стримувати деструктивні сили, що накопичилися за часи її панування. У такій ситуації до влади приходить нова демократична аристократія, що виділилася з цього “хаосу”. Вона починає правити вільно і необмежено.

2. *Демократичний* тип за організаційним методом, за взаємовідношенням між расою активною і пасивною – хаотичний. Він характеризує порушення рівноваги між владою і свободою на користь останньої¹¹.

Необмежена демократія руйнує основи дисципліни та правопорядку. Господарська та інтелектуальна діяльність набирає хаотичних форм. Державна влада при демократії стає знаряддям приватних інтересів. Влада опиняється в руках типу “продуцентів-невойовників”: багатіїв, які прикриваються найманими з-поміж інтелігенції професійними політиками. Роздроблення партій позбавляє їх почуття політичної відповідальності.

Основою всякої демократії є вільна і нічим не обмежена в політиці конкуренція. При демократії чітко виділяється багата керуюча верхівка і бідний народ. Посередником між ними виступає інтелігенція, чисельність якої швидко зростає паралельно з хаотичною матеріальною культурою, що створюється демократичною верхівкою. Вадою існування демократії є національний і духовний розлад¹². Такі умови існування даного державного устрою врешті-решт призводять до його занепаду.

В.Липинський зазначав, що жодна нація не почала і не може почати свого існування з демократії. Демократичні нації можуть бути тільки там, де вже була або є своя власна національна держава, тобто там, де вже правила свої класократичні або охлократичні аристократії¹³.

3. *Охлократія* характеризується абсолютним пануванням “войовників-непродуцентів” з повним придушенням свобод та прав громадянства.

Провідною верствою охлократії є монолітний військово-бюрократичний апарат. Систему очолює деспотичний монарх-самодержець або вождь-диктатор. Для такого устрою закономірною є відсутність легальної опозиції, а суспільство перетворене на пасивну, аморфну масу. Однією з основних ознак охлократизму є нахил до теократизму, тобто до централізації політичної та духовної влади в одних руках. При такій системі голова держави є одночасно і головою церкви, а в новітні часи – провідником і непомільним інтерпретатором тієї чи іншої офіційної ідеологічної доктрини.

Господарство регламентується державою і певною мірою одержавлене¹⁴. Подібне правління призводить до деструктивних процесів у державі і нації. Остання не буде відтворюватися чи розвиватися, а це в свою чергу призведе до її занепаду чи взагалі знищення.

Зазначені типи чергуються з певною послідовністю: ослаблена надмірним розвитком добробуту, класократія вироджується в демократію, яку змінює охлократія, в боротьбі проти якої знов формується класократія. Приділяючи велику увагу об’єктивним закономірностям, Липинський одночасно підкреслював значення “свобідної волі”, що своїми рішеннями спроможна скерувати розвиток подій у нові русла.

Таким чином, В.К.Липинський у своїй теорії державотворення виділяє два види походження держави: зовнішнє або внутрішнє завоювання нації; вводить поняття національної аристократії та подає її характеристику, зазначаючи при цьому неможливість її існування без матеріальної сили і морального авторитету; виділяє і характеризує три циклічні типи державного устрою. З теоретичного погляду ці типи є цілком рівноправні, проте відчувається, що особисті симпатії мислителя – на боці класократії як найпрогресивнішого типу устрою.

Значну увагу в своїй діяльності В.К.Липинський приділяв проблемі формування Української держави. Він використовував ідеї західноєвропейських політологів та соціологів, коригуючи їх у світлі українського досвіду. На думку Липинського, українську націю можна найкраще сконсолідувати на основі “територіального патріотизму”, тобто пробудження солідарності між усіма постійними мешканцями української території, без уваги на їх соціальну приналежність, віровизнання, етнічне походження і навіть соціально-культурну свідомість. І тільки тоді, коли відбудеться консолідація нації, можна говорити про створення Української держави¹⁵.

Липинський вважав, що єдиний клас, який зможе об’єднати та зорганізувати навколо себе всю націю, є хліборобський. Для цього останній має достатньо підстав та авторитету.

Під поняттям *хліборобського класу* слід розуміти групу людей, що мають власну землю, на якій своєю силою вирощують хліб. Число землі та форма праці в класовій свідомості хлібороба не мають вирішального значення. Класова свідомість визначається тут способом хліборобської продукції, основною ознакою якої є індивідуальна здатність хлібороба отримувати якнайбільше хліба з власної ділянки. Причому проблема наявності матеріального розшарування не є причиною для боротьби класів. Вирішення даного питання – внутрішня справа класу. Усунення цього розшарування є завданням майбутньої аграрної реформи та аграрного законодавства хліборобської держави.

Дана держава не може бути побудована без участі представників згуртованого дворянства, бо вони теж є частиною нації і хліборобської верстви. Липинський зазначав, що коли нація стоїть вже на високому щаблі розвитку хліборобської та промислової техніки, то організовуватись і управлятись представниками інтелігенції вона не може, бо вони ніяк не зв'язані і не володіють засобами продукції і війни.

Ідеальною формою правління для України В.Липинський вважав монархію в формі “дідовичного”, а не виборного гетьманства¹⁶. Саме при такій формі державного ладу відбувається об'єднання хліборобського класу, а навколо нього і всієї нації. Тобто, як ми бачимо, найбільш оптимальним типом державного устрою за думкою Липинського є класократія. Тільки таким чином може бути створена Українська держава, і саме за таких умов буде відбуватися її розвиток.

Серед головних причин відсутності державності в Україні, крім національної роз'єднаності, Липинський виділяє її географічне положення. Саме він вперше окреслив нашу державу як терен “між Сходом і Заходом”. Двоїстий образ України закладено, згідно з Липинським, у самій її історії, починаючи від коливань між Римом та Візантією у виборі християнського обряду й закінчуючи різноспрямованими політичними і культурними тяжіннями в бік Польщі та Москви. Ідеальним виходом з такого становища є пошук шляхів гармонізації цих двох цивілізацій в одну національно-політичну й духовну цілісність¹⁷. Саме в цьому, на думку Липинського, і полягає історична місія України.

Гармонійна сполука східних і західних культурних впливів є дуже важким завданням, особливо коли до цього ще додати специфічне географічне положення. Саме тому Україна жодного разу у своїй історії не зуміла повністю виконати це завдання. Реалізацією цього свого призначення Україна започаткувала б нову, кращу історичну епоху не тільки для самої себе, а й для сусідніх країн.

Таким чином, у своїй теорії державотворення Липинський виділив два шляхи походження держави, створив власну класифікацію типів державного устрою, серед яких найбільш оптимальним вважав класократію. Основною історичною місією України,

виходячи з її геополітичного становища, вчений вбачав у гармонійному поєднанні західної і східної культур. Ідеї Липинського хоч і не знайшли підтримки українського загалу за його життя, проте їх актуальність зростає у наші дні в зв'язку з інтенсивним процесом державотворення в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Шевчук В. Вячеслав Липинський – історик, політик та мислитель // Сучасність. – 1992. – №6. – С.92.
- ² Ісаєв В. Політична соціологія Вячеслава Липинського // Сучасність. – 1984. – №6. – С.92.
- ³ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / За ред. Я.Пеленського. – К., 1995. – С.131.
- ⁴ Там само. – С.138.
- ⁵ Там само. – С.190.
- ⁶ Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: історик, політичний, діяч і мислитель // Сучасність. – 1961. – № 6. – С.83.
- ⁷ Липинський В. Вказ. праця. – С.216.
- ⁸ Лисяк-Рудницький І. Вказ. праця. – С.84.
- ⁹ Липинський В. Вказ. праця. – С.222.
- ¹⁰ Лисяк-Рудницький І. Вказ. праця. – С.84.
- ¹¹ Липинський В. Вказ. праця. – С.230.
- ¹² Там само. – С.250.
- ¹³ Там само. – С.245.
- ¹⁴ Лисяк-Рудницький І. Вказ. праця. – С.85.
- ¹⁵ Липинський В. Вказ. праця. – С.135.
- ¹⁶ Осташко Т. Вячеслав Липинський: від посла Української держави до УСХД // Молода нація: Альманах. – 2002. – №4. – С.67.
- ¹⁷ Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002. – С.336.